

УДК 821.161.2.0(092):82.02

«ХРЕЩАТИК-ПЛАЗА» ПАВЛА ВОЛЬВАЧА ЯК ЗРАЗОК ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО РОМАНУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Ленок М.І.

Запорізький національний університет

У статті простежено постмодерністські тенденції в романі П. Вольвача «Хрещатик-плаза». Розглянуто функції, які виконує наратор у творі. Узагальнено професійні якості діяльності журналіста; опозицію «Запоріжжя/Київ». Проаналізовано мовні особливості персонажів, їх зовнішні риси. Охарактеризовано нову реальність, в яку потрапляє головний персонаж.

Ключові слова: автор, наратор, постмодерністський роман, роман, український постмодернізм.

Постановка проблеми. На сьогодні проза П. Вольвача не набула достатньої уваги з боку літературознавців, оскільки П. Вольвач заявив себе в українській літературі як поет. Становлення Вольвача-прозаїка відбувалось через переосмислення ілюзорної реальності, яка не досягала повного вираження в його поезії. Професійне письменницьке зростання П. Вольвача – це приклад тим, хто прагне знайти гармонію, досягти ідеї сродної праці, пропаговану Г. Сковородою, актуальну й сьогодні у перманентному ХХІ столітті. П. Вольвач йшов до своєї мети, «...у невідомість, у не облаштованість, у хаос» [2], здобуваючи на шляху і власне безвір'я, і людську байдужість. На сьогодні обсяг прозового доробку П. Вольвача – трилогія романів – «Кляса» (2002), «Хрещатик-плаза» (2013), «Сни неофіта» (2016), які, за словами В. Кравченко, «прочитуються як історія життя людини» її покоління, хоча «хронологія романів порушується хронопопом останнього – «Сни неофіта», який логічно займає проміжну нішу між «Клясою» і романом «Хрещатик-плаза»» [3]. В. Агеева дала зрозуміти, що склалася універсальна ситуація, коли автори, «починають із оповідань, із поезії, але майже кожен письменник такою собі ініціацією вважає роман» [6]. До таких варто віднести й П. Вольвача. О. Соловей зазначив, що «попри видані два романи, Вольвач до сьогодні об'єктивно залишається передовсім поетом» [7, с. 7]. Поділяємо думку В. Клименко, що «...не помітити поета Павла Вольвача теж складно, бо якщо бувають явища неоднозначні, то він – однозначне, він абсолютний поет» [2]. Однак, це той поет, який функціонує і в романному тексті, не заважає помічати експотенціальні зміни життя з позицій П. Вольвача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про творчість письменника писали В. Клименко, І. Корчук, В. Коскін, В. Кравченко, М. Кучеренко, Г. Пароваткіна, Б. Пастух, О. Соловей, Т. Урись, О. Хоменко, але ґрунтовного літературного дослідження не зроблено, зокрема й обґрунтованого аналізу прози П. Вольвача в контексті постмодернізму.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання творчої манери письменника є актуальним і не вивченим, а тому потребує осмислення, зокрема в контексті постмодернізму, адже роман «Хрещатик-плаза» має ознаки постмодерністської прози.

Мета статті. Розглянути роман П. Вольвача «Хрещатик-плаза» в контексті постмодернізму. Для досягнення мети необхідно виконати такі

завдання: простежити постмодерністські риси в романі П. Вольвача «Хрещатик-плаза»; розглянути функції, які виконує наратор у творі; узагальнити професійні якості діяльності журналіста, опозицію «Запоріжжя/Київ»; проаналізувати мовні особливості персонажів, їх зовнішні риси; схарактеризувати нову реальність героя.

Виклад основного матеріалу. Цілком природним є процес зміни одного стильового напрямку іншим, адже одна генерація письменників змінює іншу, або ж перші пристосовуються до нової течії, чи навпаки – ігнорують її. Змінюються умови, а суспільство, як живий організм, має властивість до швидкого перебігу процесів, подій та явищ. На думку В. Христо, «...постмодернізм варто сприймати як даність, як закономірний етап у розвитку вітчизняної літератури, не зважаючи на те, що колись в українській літературі не досяг свого апогею розвитку модернізм як естетична практика» [8, с. 192]. Сьогоднішня ситуація в українській літературі дає можливість говорити про одночасне існування в ній і модернізму, і постмодернізму, що й є особливістю сучасного українського літературного процесу. У літературознавчій енциклопедії подано терміни, які вважають понятійним апаратом постмодернізму: «епістемологічний розрив», «постмодерністська чутливість», «деконструкція», «світ як хаос», «світ як текст», «текст як текст», «авторитет письма», «криза авторитетів», «інтертекстуальність», «авторська маска», «подвійний код», «пастиш», «ризом», «симулякр», «нонселекція» тощо» [4, с. 254]. Цей набір ознак підтверджує наші намагання пов'язати роман письменника з постмодерністськими віяннями.

П. Вольвач зберіг за собою право не розкривати авторські секрети (діє авторська маска). Простежуємо це на початку книги: «Будь-які схожості між художніми героями цього тексту і реальними людьми – випадкові» [1, с. 2]. Об'єм людської пам'яті необмежений, але вибірковий. У змісті пам'яті виокремлюються, коли треба, фрагменти, а тому, на думку Ю. Лотмана, текст не повинен бути завантаженим непотрібною додатковою інформацією, а достатньо лише послілань до пам'яті адресата: «Натяк – це засіб актуалізації пам'яті» [5, с. 203]. Текст не залишає байдужим кожного, хто торкнеться його сторінок. Вірогідність того, що який-небудь діяч культури чи спорту буде упізнаним, рівняється лише тим відсоткам, наскільки реципієнт вчитався в авторський підтекст. Але текст цінують тоді, коли

ступінь зрозумілості для одних є нормою, а для інших – незрозумілість досягатиме масштабів відчаю нерозуміння прочитаного.

Роман «Хрещатик-Плаза» заслуговує на увагу насамперед тим, що головним персонажем є лімінальний герой (його часто ідентифікують з П. Вольвачем), який в умовах свободи/несвободи зберігає нівельовані цінності. Автор не дає йому імені, але здогадуємось, що це «Пашок» із «Кляси», першого роману письменника. Світ, у якому опиняється молодий журналіст, є поліінформативним. Інформація надходить, а теми для роздумів не зникають: «Зрештою, хто взагалі знає, що в цьому світі є правильним, і чим він є, цей світ? Та й чи буде кому з нас підзолочена хмарка...» [1, с. 200-201].

П. Вольвач ілюструє у романі гомодієгетичного наратора, який виступає від першої особи і є учасником подій у творі. У новій стратифікації головний герой не позбувається свого національного світовідчуття: не полишає думки писати вірші, не відмовляється від внутрішнього чуття мови, яке вимагає фізичного вивільнення (формулює й озвучує думки українською мовою), незважаючи на природу міського мовлення (воно є складним і неоднорідним). Наратор пояснює численні деталі й подробиці, які мали місце в безкінечних пригодах журналіста: «Допіру, впродовж години, мені потисли руки президент і прем'єр-міністр – почергово й саме в такому порядку» [1, с. 84]. Риси ризоми як єдиної структури, яка об'єднує цілісні шматки у текст, позначені автором за допомогою наратора (він визначає, куди треба спрямувати оповідь, який відтінок надати). Романна форма, обрана П. Вольвачем, зовнішньо схожа на нонселекцію, бо переважно створює колаж, крім безперервного потоку думок. У тексті є вкраплення анонсів, виражені фігурою замовчування («Ізраїльські танки біля міста Дженнін... У Японії прийшов тайфун «Банас»...» [1, с. 105]), які щоразу нагадують реципієнту, що основним є показ життя журналістів. Сюжету немає, є лише внутрішні монологи, переживання, спогади. «Я» – глибоко рефлексивний за своєю суттю.

Наратор у романі виконує різні функції, наприклад, упізнавальну, яка існує в нерозривному зв'язку з інтертекстуальністю. Життєвість роману підкреслюють інтертекстуальні вкраплення: згадано збірку поезій П. Вольвача: «Ще й назва в того бантустану – «Південний Схід», в акурат, як в однієї з моїх поетичних збірок» [1, с. 261]; перший роман письменника: «Читав він і мій «запорізький» роман» [1, с. 180], – мається на увазі «Кляса». З певною метою актуалізовано й Шевченківське письмо: «Весь проект дав Тарас Григорович Шевченко: «Та добре вигострять сокиру, та й заходиться вже будить!» [1, с. 78]. Розуміємо, автор не зміг обійтись без згадок про події минулих років. Наратор є виявом художньої уяви митця, він не полишає читачів надії на упізнавання реальних прототипів у тексті, тримає під контролем сприйняття реципієнтом тексту. З теплотою й щирістю згадано М. Вінграновського: «А ще – у цьому місті є Срібногранський, і я вже тричі був запрошений у гості ... Артист. Кожного разу він стає ближчим, теплішим. Живий Срібногран» [1, с. 34-35]. Міркуємо, кого автор за-

вуалював прізвисьце під Срібногранського, адже М. Вінграновський свого часу випустив у світ збірку віршів «На срібнім березі», яка є вершиною у доробку митця.

Українського публіциста й критика Є. Сверстюка теж згадано у романі: «У бюрі, де я невдовзі з'явився й за конференційним столом записував на диктофон розмову з філософом і дисидентом Верестюком» [1, с. 223]. Ліну Василівну Костенко названо Діною Василівною Костюченко: «...знаменита поетка дивилася з портрета суворо» [1, с. 213]. Дружину экс-президента України В. Ющенка Катерину Ющенко (яка з народження має подвійне ім'я Кетрін-Клер) представлено так: «Фонд очолює дружина вже не лідера опозиції, а президента, перша леді країни, місіс Галя-Гелен» [1, с. 284]. У завуальованій формі прочитуються прізвиська відомих українських діячів. Автор знову натякає, не говорить прямо: «У Срібногранського фігурувала дивна кличка Дволикій, в академіка Дюби, який ще тоді не був академіком, – Кореспондент. У перекладача Рукаса, про якого я чув історії, – Поліглот» [1, с. 187]. Зрозуміло, що Дюба – це І. Дзюба, а Рукас – М. Лукаш, Славко Порошинський – Сашко Положинський. У романі безліч таких прикладів гри слів. Використовуючи цей прийом, письменник увиразнив галерею персонажів і для допитливих реципієнтів – це завдання, яке потребує осмислення.

З'ясування функцій наратора передбачає виокремлення його з-поміж інших персонажів, надання йому різних видів залучення реципієнтів до тексту. Гомодієгетичному наратору з роману «Хрещатик-Плаза» властива функція спілкування (внутрішній монолог: «Про професійний рівень української редакції Радіо Ліберті я вже мав певні уявлення, вони не були критичними, проте без захопливого колишнього флеру» [1, с. 30]); полілоги різної тематики: «– Жінкам вірити взагалі не рекомендується, – пожвавлюється Подолинний. – Наші малороси в свинюшнику колись підсунули мені одну глядь, щоб вона мене отруїла... – А я сьогодні біля «уніану» Симчину зустрів. Все ображається після того злочасного ефіру... – Хто вчора бокс дивився? – вклинюється Трохим» [1, с. 51].

Прикметною стильовою ознакою автора є образність, подеколи навіть із гротескними й іронічними відтінками. Прослідковується вона протягом усього роману. Колега «я» Марічка Ванжурак: «... губаста, волоока Марічка нагадує мені боксера сурпертяжа Семюеля Пітера на прізвисько Нігерійський кошмар, надто ж, коли гнівається й роздуває ніздрі, й без того роздуті, що вона часто й робить...» [1, с. 128-129]. Славка Порошинського представляє як усміхненого широкоштанного хіпер-хопера з «аксакальською борідкою, що не передбачає вусів». Маркером, який визначає відношення оповідача до його знайомих, є порівняння: «Літл, звукорежисер, вузьким мефістофельським видом подібний до художника Шемякіна» [1, с. 177]; робочий ритм заповнюють інколи й паузи комічних ситуацій: «Муся, ставши за Юрком, як за токуючим глухарем, зображувала блаженні міни, а дівчата беззвучно сміялися, припадаючи до столів» [1, с. 178]. В описах зовнішності персонажів суттєвими для автора є очі, крізь які проглядається душа людини: у Іванні Хрущ очі: «Ви-

разні, з блакитним полиском ... справді сумовиті, але то може здаватися» [1, с. 129]; у стюардеси Вероніки «...кавові очі, що несподівано пасували до стронціановості пасм, світили втому» [1, с. 59]. Письменник детально описує портрет кожної особи. Не одразу можна розгледіти людську природу за невеличкими й непримітними рисами, але автор у цьому віртуоз. Персонажі роману ідентифікуються за певними деталями й без цього вони були б безликими.

Образ журналіста П. Вольвач виведено як збірний. Індивідуальні риси, звісно, притаманні герою (в плані зображення типу мислення, вираження волонтеративних ідей), але професійні якості представників різних посад поєднуються в одній особі: «Я» у романі – і кореспондент, і публіцист, і редактор, і письменник. Щодо зображення редакційної «кухні», то Радіо Ліберті – реалістично-деформований офіс, адже письменник не прагнув чесно показати всі переваги й недоліки радіо. Щодня какофонією звуків зустрічає офіс Радіо Ліберті оповідача, але навіть у такому галасі йому подобається думати: «Революція пахне димом вогнищ і людськими випорожненнями» [1, с. 250]. Він не лише уважний слухач, але ще більший прихильник спостережень: «Веселі люди, хоча жити в наметах при мінус 15-20 не так і весело. Вони вже третій тиждень тут» [1, с. 250-251].

Дізнаємось, що спочатку «я» був стрінгером, писав репортажі з регіону, зокрема в Запоріжжя, для РЛ, а після пропозиції Ірки Колиби почав працювати у Київському бюро редакції РЛ. Загальновідомо, що Радіо Ліберті – це міжнародне некомерційне радіомовлення, яке підтримує США, штаб-квартира якого розміщується у Празі. А потім «...п'ять років тому моя сумка опустилась на підлогу квартири на Чоколівці ... Це був мій перший київський простір» [1, с. 21]. «Я», опинившись у місті, продовжує аналізувати, оцінювати інформацію, відкидати хибне й втішатись справжнім. «Я» для себе визначив, що в бюро все підпорядковано субординації, не зважаючи на нормальні стосунки колег, які «щільно втиснені в форму службової ввічливості, як Стефіні груди у виріз декольте й так само, як виріз мереживною вставкою, позатягнені відчуттям субординації» [1, с. 9].

Київ – це не лише місто, яке має історію та інфраструктуру, це люди, які щодня роблять місто кращим: різноманітні, люди, яких немає в «google», і ще це відомі політики, спортсмени, знамениті письменники, митці, дисиденти тощо. А ще в ньому живуть колоритні постаті,

люди, з промовистими прізвищами: Орест Бартошук, Теодора Бастюк, Любчик Воєдило, Богдан Губчинський, Володимир Калетник, Ірка Колиба, Максим Клуноя, Володимир Крюченко та інші. Тому опозиція «Запоріжжя/Київ» – умовна, адже відомо, за яких обставин персонаж перетнув кордон.

Кожен герой-мовець роману не відповідає ні перед ким за презентацію власної культури мови й цим самим утверджує ступінь власної мовної розкритості, яка подеколи жахає й налаштує проти себе суспільство, яке надає перевагу продуманим формулюванням і літературним формам слів. У романі таким є літературний редактор пані Мартович, у якої від вуличного аргю й суржика, часом очі холодніють ще більше, бо має лексично стерильну свідомість. Середовище, у якому перебуває наратор, характеризується специфічним мовленням: це і суржик («– Шо, знову десь встряв?»), і сленг («– Тотальний недогрьоб!» [1, с. 27], «...в хлебало садануть» [1, с. 81], «Я приперся неголений» [1, с. 262], «– Ти шо, Килино, тобнулась?» [1, с. 265]), і вульгаризми («Знає, сука, кого можна чіпати, а кого, бляха, ні!» [1, с. 109]).

Нова реальність неможлива без констрування образу міста. Вона стимулює наратора до успішних олімпів. Оповідач має право навмисне спотворити або давати правдиві уявлення реципієнтові, але він правдивий у кожній зображеній характеристиці й деталі. Запоріжжя відштовхувало «я» своєю безперспективністю, апатією, тому він спрямував погляд на столицю. Успішно реалізовує себе головний герой у Києві: професія журналіста потребує щоденної комунікації, щохвилинного потоку інформації. Ступінь успішності в такій професії підтверджується якістю представленої інформації. Новий простір – це нові можливості, знайомства, корисні зв'язки, які й простежуємо у романі П. Вольвача.

Висновки і пропозиції. Отже, зважаючи на особливості стильової манери автора, його неординарних персонажів, і не тільки журналістів, простежуємо вольвачівський погляд на Україну та українців. Для цього обрано інтровертний та екстравертний кут зору на зовнішній вияв проблем і внутрішні протиріччя. У постмодерністському тексті образ автора та оповідача розмивається, а подеколи й зникає, що призводить до відсутності чіткої побудови тексту, фрагментарності сюжету, тобто цілісності тексту порушена. Отож, прозовий доробок П. Вольвача безумовно може бути об'єктом інших досліджень у контексті сучасної української літератури.

Список літератури:

1. Вольвач П. Хрещатик-Плаза: роман / П. Вольвач. – К.: Український пріоритет, 2013. – 288 с.
2. Клименко В. «Чого боїться Вольвач?»: [інтерв'ю] [Електронний ресурс] / Розмовляла В. Клименко // Україна молода. – 2005. – 31 травня. – Режим доступу: <http://www.umoloda.kiev.ua/number/438/164/15832/>
3. Кравченко В. Контраст національної духовності та постколониального комплексу в романі Павла Вольвача «Хрещатик-плаза» [Електронний ресурс] / Валентина Кравченко. – Режим доступу: <http://universe.zp.ua/?p=13864#comment-4363>
4. Літературознавча енциклопедія: у 2-х т. / Авт.-укл. Ю. І. Ковалів. – Т. 2: М – Я. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
5. Лотман Ю. Текст в процесі движіння: автор – аудиторія, замысел – текст / Ю. М. Лотман // Лотман Ю. Семиосфера. – СПб.: Искусство-СПБ, 2000. – С. 203-219.
6. Радомська О. Віра Агеєва: «Нам сказали про кінець історії, а ми, дурні, повірили...»: [інтерв'ю] [Електронний ресурс] / Розмовляла О. Радомська // ВВСУкраїна. – 2016. – 8 грудня. – Режим доступу: http://www.bbc.com/ukrainian/features-38213211?ocid=socialflow_facebook

7. Соловей О. Кавова гуца життя / О. Соловей // Літературна Україна. – 2015. – 15 січня (№ 3). – С. 7.
8. Христо В. Український постмодернізм в оцінці критики / В. Христо // Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського. – Серія: Філологічні науки (літературознавство) – Миколаїв, 2015. – № 4.14(111) квітень. – С. 189-192.

Ленок М.И.

Запорожский национальный университет

«ХРЕЩАТИК-ПЛАЗА» ПАВЛА ВОЛЬВАЧА КАК ОБРАЗЕЦ ПОСТМОДЕРНИСТСКОГО РОМАНА В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация

В статье прослежены постмодернистские тенденции в романе П. Вольвача «Хрещатик-плаза». Рассмотрены функции, которые выполняет нарратор в произведении. Обобщены профессиональные качества деятельности журналиста; оппозиция «Запорожье/Киев». Выявлены языковые особенности персонажей, их внешние черты. Охарактеризована новая реальность, в которую попадает главный персонаж. **Ключевые слова:** автор, нарратор, постмодернистский роман, роман, украинский постмодернизм.

Lenok M.I.

Zaporizhzhya National University

«KHRESHCHATYK-PLAZA» BY PAVLO VOLVACH AS STANDARD OF THE POSTMODERNISM NOVEL IN MODERN UKRAINIAN LITERATURE

Summary

The postmodernism trends was followed in the novel of P. Volvach «Khreshchatyk-plaza» in the article. Was considered the functions, which the narrator execut in the composition. Was summarized professional qualities of activity of journalist; the opposition «Zaporizhzhya/Kyiv». The language features and external features of characters was discovered. Was described a new reality, which main character is falls.

Keywords: author, narrator, postmodernism novel, novel, Ukrainian postmodernism.